

Anaksymander w oczach komentatorów – określanie problematyki, poglądu, postawy filozofa

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Symplikios, *In phys. 24, 17*. Cytat za: G. S. Kirk.
- Symplikios, *In phys. 24, 21*. Cytat za: G.S. Kirk.
- Hipolit, *Refutatio, I, 6, 7*. Cytat za: G. S. Kirk.

Anaksymander w oczach komentatorów – określanie problematyki, poglądu, postawy filozofa

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Filozofia grecka wcześniej wypracowała ciągłość myśli, a co za tym idzie - zwyczaj komentowania cudzych poglądów. W miarę systematyczne komentarze do dziejów filozofii zawdzięczamy już Arystotelesowi - późniejsi filozofowie i doksografowie zapełniali komentarzami coraz to nowe księgi. Ich dorobek możemy śledzić jeszcze dzisiaj, co umożliwia uchwycenia poglądów i argumentów, które były istotne dla komentowanych filozofów, zwłaszcza w sytuacji, gdy teksty ich autorstwa nie przetrwały do naszych czasów.

Dorobek Anaksymandra jest przykładem sytuacji, w której jesteśmy skazani na rekonstrukcję całości poglądów filozofa jedynie na podstawie źródeł wtórnych. Jest to przedsięwzięcie bardziej złożone niż interpretacja oryginalnego tekstu, wymaga bowiem krytycznego spojrzenia na autora komentarza, uwzględnienia różnych kontekstów jego wypowiedzi, konfrontacji z wypowiedziami innych komentatorów, a także znajomości niuansów językowych i translatorskich.

Odczytujemy więc filozofię Anaksymandra z perspektywy komentatorów oraz w perspektywie poglądów Talesa - prawdopodobnego nauczyciela Anaksymandra.

Twoje cele

- Określisz problemy zawarte w komentarzach i relacjach poglądów Anaksymandra.
- Przećwiczysz na przykładach umiejętność interpretacji tekstów filozoficznych.

- Poznasz wybrane teksty autorstwa komentatorów filozofii starożytnej.

Przeczytaj

Dla zainteresowanych

Przed lekcją zapoznaj się z materiałem „[Anaksymander z Miletu](#)”.

Anaksymander był uczniem Talesa i przejął po nim pierwszy i zasadniczy problem filozoficzny – problem zasady (*arché*). Z rozproszonych fragmentów tekstów omawiających poglądy Anaksymandra skoncentrujemy się na tych, z których można się dowiedzieć, dlaczego filozof porzucił odpowiedź Talesa dotyczącą zasady i jakie argumenty utwierdziły go w innym niż Talesowy punkcie widzenia. Głównym źródłem, którym się posłużymy, będą teksty Arystotelesa. Oprócz niego odwołamy się także do tekstów [Aetiosa](#), [Symplikiosa](#) i [Hipolita](#).

Autorzy komentujący stanowisko Anaksymandra są zgodni, że nie utożsamiał on zasady z żadną rzeczą określoną, taką jak np. woda, ziemia, ogień bądź powietrze (zwane ówczesnie pierwiastkami lub elementami). Prawdopodobnie powodem było to, że – zdaniem filozofa – gdyby jakaś rzecz określona – np. ogień lub woda – była nieskończona, to unicestwiłaby wszystkie inne elementy. Dlatego w koncepcji Anaksymandra zasada jest nieokreślona tak ilościowo, jak i jakościowo. Filozof nazywa ją apeironem, czyli bezkresem. Pojęcie bezkresu oddaje właśnie odrębny sposób istnienia. Zdaniem Symplikiosa, Anaksymander twierdził, że zasadą nie jest ani woda, ani żaden z tzw. elementów, lecz jakaś inna, nieokreślona natura.

Anaksymander przejął od Talesa przekonanie o dynamicznym charakterze przyrody oraz o tym, że źródłem ruchu przyrody, a więc powstawania i ginięcia rzeczy, musi być coś, co istnieje niezmiennie i nieskończenie.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

1

Pitagoras

(582-500 r. p.n.e.)

2

Tales z Miletu

(625-646 r. p.n.e.)

3

Anaksymander

(611-547 r. p.n.e.)

4

Anaksymenes

(570-500 r. p.n.e.)

5

Heraklit

(556-460 r. p.n.e.)

Źródło: Wikimedia Commons, José Maria Veloso Salgado, *Początki nauki*, 1906, domena publiczna.

Anaksymanader stworzył także oryginalną **kosmogonię** oraz wyjaśnił powstanie życia. Tłumaczył też wiele zjawisk przyrodniczych – deszcz, wiatr, błyskawice i grzmoty. W swoich wyjaśnienia starał się opierać na ruchu przeciwieństw. Przyroda w ujęciu Anaksymandra ukazuje się jako zmienna, lecz nie chaotyczna, tylko działająca wedle wewnętrznego porządku.

Tylko bowiem to, co istnieje przestrzennie i czasowo nieskończenie oraz jest pozbawione jakości, może być przyczyną powstawania niezliczonej ilości skończonych i jakościowo określonych światów. Bezkrę zawiera także reguły, wedle których powstają i giną rzeczy. Główną regułą jest konflikt i rozdzielanie się przeciwieństw, np. ciepła i zimna wyłaniających się z bezkręsu. Powstawanie każdej rzeczy również przebiega wedle tej zasady – rzecz powstaje, zastępując inną, która ginie. Nieskończony ruch powstawania i ginięcia tworzy porządek światów. Zasadą tego, co istnieje, jest apeiron, bo z niego wszystko powstało i w niego się z powrotem przemieni. Dlatego też niezliczone światy powstają, a następnie rozpadają się na to, z czego powstały.

W kulturze greckiej często przenikały się motywy religijne i filozoficzne. Według licznych interpretatorów, Anaksymander przyjmował, że zasada ma naturę boską. Boskość nie łączyła się więc z podmiotem osobowym. Boski charakter miały światy nieskończenie powstające z nieskończonego i również boskiego apeironu.

Słownik

doksografia

(gr. *doksa*, pogląd i *gráphein*, pisać) starożytny sposób opisu poglądów filozofów; termin utworzony przez H. Dielsa, autora zbioru tekstów doksograficznych *Doxographi Graeci* (1879)

kosmogonia

(gr. *kósmos* Wszechświat, także porządek oraz *gónos* pochodzenie) system poglądów i wyobrażeń o pochodzeniu świata

Audiobook

TEKST I. Czym jest zasada?

Polecenie 1

Zrekonstruuuj przypisywaną Anaksymandrowi przez Arystotelesa argumentację na rzecz właściwości tego, z czego wszystko powstaje, czyli zasady.

Czym jest zasada?

Arystoteles podaje, że – według Anaksymandra – nie istnieje [taki] jeden pierwiastek z nich [tj. ognia, powietrza, wody i ziemi], z którego [powstaje] wszystko; nie ma też czegoś innego obok nich, na przykład czegoś pomiędzy powietrzem a wodą albo powietrzem a ogniem, gęstszego od powietrza i ognia, ale rzadszego od tamtych. Będzie to bowiem powietrze i ogień z przeciwieństwem. Ale jedno z przeciwieństw jest pozbawieniem, niemożliwe więc, by ten [pośredni pierwiastek] istniał sam, jak niektórzy twierdzą o nieskończonym [apeiron] i otaczającym (...) pierwiastki są w przeciwieństwie: powietrze na przykład jest zimne, woda wilgotna, a ogień ciepły. Gdyby jeden z nich był nieskończony, pozostałe już by zginęły. Mówią więc, że [nieskończone] jest różne [od nich], a one z niego powstają.

Arystoteles, *O powstawaniu i ginięciu*.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

TEKST II. Jakie cechy ma zasada?

Polecenie 2

Wypisz właściwości przypisywane zasadzie Anaksymandra przez Arystotelesa.

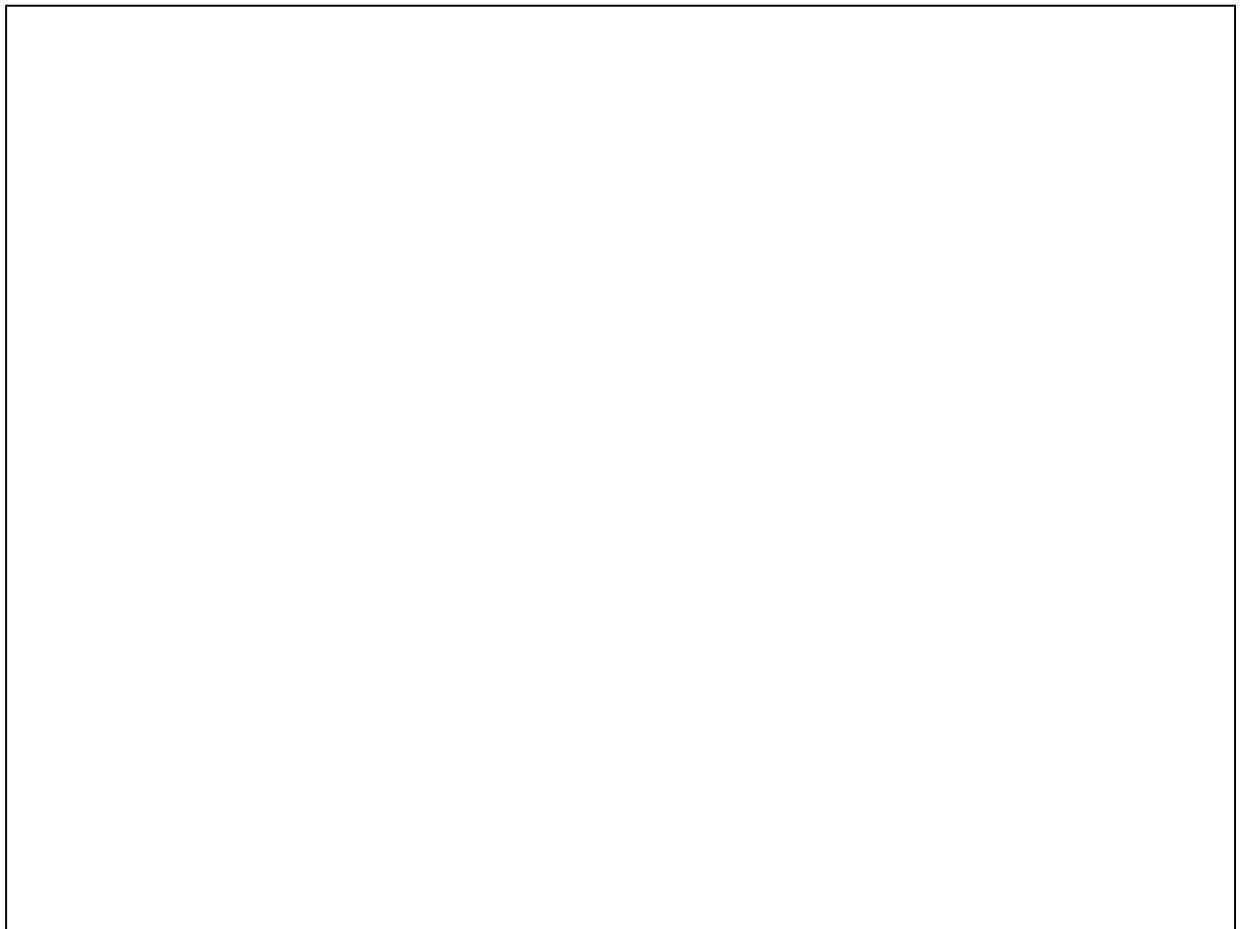
Arystoteles pisze: (...) nie ma początku... lecz samo zdaje się być początkiem innych, otaczać wszystko i wszystkim kierować, jak mówią wszyscy ci, którzy nie podają innych przyczyn poza [i ponad] nieskończonym, jak umysł lub miłość. Ono jest też boskie, gdyż nieśmiertelne i niezniszczalne, jak mówią Anaksymander oraz większość filozofów przyrody.

Arystoteles, *O powstawaniu i ginięciu*

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 3

Zapoznaj się z treścią prezentacji. Stwórz grafikę, w której przedstawisz poglądy wymienionych filozofów dotyczące różnic w rozumieniu pierwszej zasady.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Na podstawie analizowanego tekstu oceń prawdziwość poniższych zdań.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Tales był tym filozofem, którego koncepcję zakwestionował Anaksymander.	☐	☐
Anaksymander w swoich dociekaniach logicznych wzorował się na Arystotelesie.	☐	☐
Tales był filozofem, którego podstawowe pytanie przejął Anaksymander.	☐	☐
Anaksymander sformułował koncepcję czterech żywiołów.	☐	☐

Ćwiczenie 2

Które właściwości przynależą apeironowi Anaksymandra?

bycie początkiem

boskość

ograniczoność

materialność

określoność jakościowa

nieskończoność

Ćwiczenie 3

Wybierz właściwe zakończenia zdań opisujących koncepcję Anaksymandra.

Przyroda jest niezmienna zmienna .

Główną regułą powstawania rzeczy jest tożsamość rzeczy
 rozdzielanie się przeciwieństw .

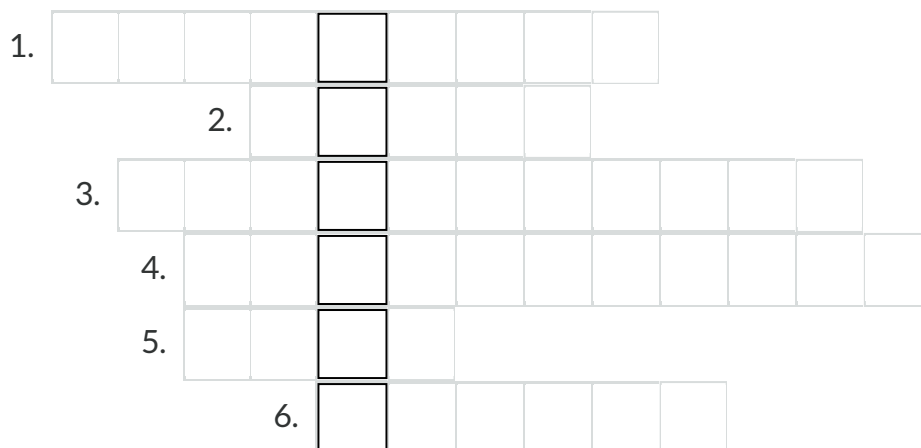
Wszystko, co powstało z apeironu, jest wieczne obróci się weń z powrotem .

Z apeironu powstaje jeden doskonały świat niezliczona ilość światów .

Ćwiczenie 4

Rozwiąż krzyżówkę.

1. Właściwość apeironu.
2. Mistrz Anaksymandra.
3. Filozof – komentator poglądów Anaksymandra.
4. Uczeń i następca Anaksymandra.
5. Zasada według Talesa.
6. Autor podręcznika *Poglądy filozofów z I w.*

Ćwiczenie 5

Arystoteles podaje pewne cechy Anaksymandrowej zasady, opierając się m.in. na następujących tezach:

1. Powstawanie i ginięcie nie wyczerpuje się nigdy.
2. Ograniczone znajduje swe ograniczenie w innej rzeczy tak, iż nie może istnieć kres, jeśli cokolwiek jest ograniczone przez coś różnego od siebie.

Sformułuj odpowiedź na pytanie: jaka cecha zasady wynika z przytoczonych zdań?

Ćwiczenie 6

Jak nazwiesz, podane przez Hipolita, Anaksymandrowe wyjaśnienie zjawisk atmosferycznych? Użyj pojęć wybranych z podanych: *przyczynowe*, *mistyczne*, *naturalistyczne*, *teocentryczne*, *celowościowe*.

⌋ Hipolit

Refutatio, I, 6, 7

Wiatry powstają, gdy oddzielone zostają najlżejsze pary powietrza oraz wprowadzone w ruch przez zagęszczenie, deszcze natomiast z pary wydzielanej przez rzeczy pod słońcem. Błyskawice zaś powstają, gdy wiatr, uderzając, rozszczepia chmury.

Źródło: Hipolit, *Refutatio*, I, 6, 7, s. 144. Cytat za: G. S. Kirk.

Niektórzy filozofowie, inaczej niż Anaksymander, uczynili podstawą (podporą) jeden pierwiastek lub kilka pierwiastków. Wymień tych filozofów i przypisz im odpowiednie pierwiastki.

((Symplikios

In phys. 24, 21

[Symplikios podaje, że Anaksymander], obserwując przemianę czterech pierwiastków w siebie nawzajem, nie uważał za słuszną, by jeden z nich uczynić podporą, lecz coś innego obok nich. Tworzy więc powstawanie nie dzięki zmianie pierwiastka, lecz dzięki oddzielaniu przeciwieństw przez wieczny ruch.

Źródło: Symplikios, *In phys. 24, 21*, s. 136. Cytat za: G.S. Kirk.

Przeczytaj fragment z pracy Symplikiosa. Następnie odpowiedz na pytanie: Jaka idea Anaksymandra charakteryzująca funkcjonowanie apeironu została zawarta we fragmencie tekstu?

☞ Symplikios

In phys. 24, 17

...apeiron natura, z której powstają wszelkie nieba i światy w nich.
A z czego powstają istniejące rzeczy, w to niszczą „zgodnie z koniecznością: płacą bowiem sobie nawzajem karę i pokutę za niesprawiedliwość zgodnie z postanowieniem Czasu”.

Źródło: Symplikios, *In phys. 24, 17*, s. 125. Cytat za: G. S. Kirk.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Anaksymander w oczach komentatorów – określanie problematyki, poglądu, postawy filozofa

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi archē świata? Uczeń:

2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- rekonstruuje problemy zawarte w komentarzach i relacjach poglądów dotyczących Anaksymandra;
- zna i interpretuje teksty źródłowe: Arystoteles, *O powstawaniu i ginięciu*; Hipolit, *Refutatio*, I, 6, 7; Symplikios *In phys*, 24, 21; Symplikios, *In phys.* 24, 17.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;

- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Anaksymander w oczach komentatorów – określanie problematyki, poglądu, postawy filozofa”. Uczniowie mają zapoznać się z treściami w sekcji „Przeczytaj” i przygotować prezentację, w której przedstawią przykłady ilustrujące zagadnienia związane z tematem lekcji.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika wyświetla stronę tytułową e-materiału. Następnie prosi wybraną osobę o odczytanie tematu lekcji oraz celów. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Następnie zadaje uczniom pytanie: Co było na początku?

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Jeżeli przygotowanie uczniów do lekcji jest niewystarczające, nauczyciel prosi o indywidualne zapoznanie się z treścią w sekcji „Przeczytaj”. Każdy uczestnik zajęć podczas cichego czytania wynotowuje najważniejsze kwestie poruszone w tekście. Następnie wybrani uczniowie odczytują na głos swoje notatki. Nauczyciel inicjuje rozmowę kierowaną porządkującą ten etap pracy.
2. **Praca z multimediami.** Uczniowie uruchamiają na tabletach lub komputerach materiał z sekcji „Audiobook”, a następnie odczytują polecenia:

– Zrekonstruuj przypisywaną Anaksymandrowi przez Arystotelesa argumentację na rzecz właściwości tego, z czego wszystko powstaje, czyli zasady

– Wypisz właściwości przypisywane zasadzie Anaksymandra przez Arystotelesa. Pracuj w parach, analizując treść zadań, dyskutując i zapisując wnioski. Wybrane grupy omawiają swoje rozwiązania i spostrzeżenia na forum klasy.

3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1-4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi
4. Uczniowie wykonują ostatnie ćwiczenie nr 5. Nauczyciel obserwuje postępowanie i udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wspólnie z uczniami poddaje refleksji proces dydaktyczny: czego się uczniowie nauczyli, czy osiągnęli założone cele?

Praca domowa:

1. Uczniowie rozwiązują ćwiczenia nr 6–8 z sekcji „Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

- Drozdowicz Z., *Czego powinni nauczyć się filozofowie i czego mogą oni nauczyć innych?*, w: „Filo-Sofija” 26(2014/3), s. 29–40.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, tom 1, Warszawa 2005.
- Dariusz Kubok, „Apeiron” Anaksymandra, czyli o tym, co pierwsze w filozofii, „Folia Philosophica” 1999, nr 17, s. 15–28.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.